

SOCIAL SCIENCES IN THE DIGITAL AGE: THE AGE OF IMITATIVE SOCIAL SCIENCES

UTKU AYBUDAK

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Mail: utkuaybudak@karabuk.edu.tr

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1859-5770>

Abstract

This article examines the challenges faced by modern social sciences in the 21st century, focusing on structural, ideological, and technological threats. Like all other fields, social sciences emerged for a specific purpose: to understand human activities in various areas, including economic, political, and social domains, and to provide the necessary knowledge for the modern state to formulate its policies. The main argument of the study is that the social sciences, which were initially established to understand and guide the economic and social policies of the modern state, are now at risk of losing this function. Structural threats stem from the rigidification of academic disciplines within the university system; the emphasis on publishing and maintaining academic traditions overshadows the primary mission of understanding reality. Ideologically, the decreasing need for social sciences as a legitimizing force for liberal democracy, particularly in the post-Cold War era, further weakens the field. Technologically, the rise of surveillance capitalism and big data presents a fundamental challenge by shifting the focus from humanist analysis to data-driven approaches. The article calls for a reevaluation of the role of social sciences in light of these challenges, questioning whether they can adapt to the changing landscape or if they are at risk of becoming obsolete.

Keywords: University, Social Sciences, Surveillance Capitalism, Big Data.

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 04.09.2024

Kabul Tarihi: 17.11.2024

Yayın Tarihi: 15.12.2024

Yayın Sezonu: Temmuz - Aralık

Makaleye Atıf Bilgisi

AYBUDAK Utku, (2024). "Dijital Çağda Sosyal Bilimler: Mukallit Sosyal Bilimler Çağı". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 20 Sayı: 67. (12-37)

muhafazakârdüşünce • yıl: 20 - sayı: 67 • Temmuz-Aralık 2024

DİJİTAL ÇAĞDA SOSYAL BİLİMLER: MUKALLİT SOSYAL BİLİMLER ÇAĞI

UTKU AYBUDAK

Özet

Bu makale, modern sosyal bilimlerin 21. yüzyılda karşılaştığı zorlukları yapısal, ideolojik ve teknolojik tehditlere odaklanarak incelemektedir. Diğer tüm alanlar gibi, sosyal bilimler de belirli bir amaçla ortaya çıkmıştır: Ekonomik, siyasi ve sosyal alanlar da dâhil olmak üzere çeşitli alanlardaki insan faaliyetlerini anlamak ve modern devlete, politikalarını formüle etmek için gerekli bilgileri sağlamak. Başlangıçta modern devletin ekonomik ve sosyal politikalarını anlamak ve yönlendirmek için kurulan sosyal bilimlerin artık bu fonksiyonunu kaybetme riski altında olduğu çalışmanın temel argümanıdır. Yapısal tehditler, akademik disiplinlerin üniversite sistemi içinde katılaşmasından kaynaklanmakta; yayın yapma ve akademik gelenekleri sürdürme vurgusu, gerçekliği anlama yönündeki asıl misyonu gölgede bırakmaktadır. İdeolojik olarak özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde liberal demokrasinin meşrulaştırıcı bir güç olarak sosyal bilimlere olan ihtiyacının azalması, alanı daha da zayıflatmaktadır. Teknolojik olarak gözetim kapitalizminin ve büyük verinin yükselişi, odağı hümanist analizden teknik veri odaklı yaklaşımlara kaydırarak temel bir zorluk oluşturmaktadır. Makale, bu zorluklar ışığında sosyal bilimlerin rolünün yeniden değerlendirilmesi çağrısında bulunmakta ve değişen manzaraya uyum sağlayıp sağlayamayacaklarını ya da demode olma riskiyle karşı karşıya olup olmadıklarını sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Sosyal Bilimler, Gözetleme Kapitalizmi, Büyük Veri.

Giriş

Bu çalışma, sosyal bilimlerin kendi kurumsal tarihi içerisinde işlevini yerine getirme kapasitesinin azaldığını ve buna koşut olarak dijital veriye dayalı teknik analizin bu ihtiyaca cevap verecek güçlü bir alternatif olarak ortaya çıktığını iddia etmektedir. Provokatif sayılabilecek bu iddianın mantıki sonuçlarından birisi ise, mukallit sosyal bilimci fenotipinin giderek yaygınlaştığıdır. Taklitçi, taklit eden anlamına gelen Arapça kökenli bu sözcük İslami literatürde ıstilahî bir anlam taşımakta ve müçtehit kelimesinin karşısına konumlandırılmaktadır. Müçtehit, İslam kaynaklarına dayanarak onların gerçek hayatta nasıl uygulanacağını yorumlayan kişi anlamına gelmekteyken mukallit ise, sadece önüne gelen olayda müçtehitlerin hükümlerinden hangisinin daha uygun olduğuna karar vermektedir. Sosyal bilimler; gerçek hayatı anlamlandırma çabasının olmadığı ve eski zaman “müçtehitlerinin” teorilerinin ikincil, üçüncül düzeyde tekrar edildiği bir alana dönüşme yolunda hızla ilerlemektedir.

Ana argüman iki sorunun cevabı üzerine temellendirilmektedir: Sosyal bilimlerin üniversite çatısı altında faaliyet göstermesi, yapı-özne etkileşimi açısından düşünüldüğünde üretilen bilgiyi ne şekilde etkilemiştir? İkinci soru ise, modern devletin insan faaliyetlerini anlama ihtiyacı üzerine inşa edilmiş sosyal bilimler, dijital çağda bu işlevi yerine getiren en iyi araç olma özelliğini devam ettirmekte midir? İlk sorunun cevabı için üniversite kurumunun tarihine odaklanmak gereklidir. Amatör araştırmacılardan profesyonel bilim insanlarına geçiş süreci, üniversite çatısı altında gerçekleşmiştir. Sosyal bilim disiplinleri için üniversite altında örgütlenmenin hem faydaları hem de zararları söz konusudur. İkinci sorunun cevabı ise, teknolojik gelişim ile yakından ilgilidir. Web 2.0 ile birlikte hayatımıza giren sosyal medya uygulamaları, insan eylemlerine dair daha önce görülmedik ölçüde büyük ve çeşitli veri depolarını ortaya çıkarmıştır. Big data adı verilen bu veri yığınlarının mühendislik, istatistik ve matematik gibi teknik bilimler marifetiyle analizi, insan davranışını tahmin ve hatta manipüle etmeyi mümkün kılmaya başlamıştır.

Çalışmanın ilk bölümü üniversitenin ortaya çıkışı ve zaman içindeki değişimine odaklanmaktadır. Üniversite de kendi tarihi boyunca farklı vazifeler ifa etmiştir. Erken dönemde onu kilisenin bir uzantısı olarak görmek mümkünken zamanla Avrupa’da yaşanan ideolojik ve dinî kavgaın taraflarına meşrulaştırıcı söylem üreten bir entelektüel aygıt dönüşmüştür. Ardından sosyal bilimlerin 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında ortaya çıkışı ele alınmaktadır. Sosyal bilimler ile modern devlet arasındaki hayati ilişki anlatının merkezinde yer almaktadır. İkinci bölüm ise, teknolojik gelişmeleri izah etmektedir.

Türkçe literatürde henüz fazlaca ele alınmamış bir kavram olan “gözetleme kapitalizmi” bu bölümün doktriner temelini oluşturmaktadır. Bu bölümde okuyucuya, dijital teknolojilerin insan eylemlerini anlama hususunda geldiği nokta aktarılmaktadır. Son bölüm ise, sosyal bilimlerin tarihte üstlendiği işlevleri 2024 yılında hâlen daha taşıyıp taşımadığının sorgulandığı bölümdür. Çalışmanın bu kısmında sosyal bilimlerde tarih içinde ortaya konan kanonik külliyyatın araştırmacıları gerçek hayattan uzaklaştırdığı ve disiplinlerin kemikleşmesine sebep olduğu, liberal demokrasinin hâkim olduğu tek kutuplu dünyada meşrulaştırıcı işlevinin değeri ve gözetleme kapitalizminin teknik araçları karşısında rekabet şansı gibi konular irdelenmektedir.

1. Modern Üniversite ve Sosyal Bilimlerin İşlevi

Collins (2020, 548-549), Hristiyan dinindeki bekârlığı talep eden manastır kültürünün, akraba bağları olmayan ayrı bir iktidar odağı olarak ruhban grubunu ortaya çıkardığını iddia eder. Hristiyanlık tarihinde kurumsallaşmış ulema, dinsel bilginin aktarımında tekeli başarıyla oluşturmuş gibi görünmektedir. Üniversitenin atası sayılabilecek eğitim kurumları iktidarı yata ve dikey eksende parçalayan karmaşık feodal yapıyı başarıyla kullanarak kendisine yerel iktidar (feodal beyler), merkezdeki kral ve Vatikan arasında kurumsal bir yer edinmiştir. Bu kurumlar üniversiteden ziyade studium generale olarak adlandırılmaktaydı. Adlandırmadaki “generale” ifadesi eğitim kurumunun kurulduğu bölgenin dışından da öğrenci kabul ettiği anlamına gelmekteydi. Sadece bölgeden öğrenci kabul eden kurumlar studium particulare olarak adlandırılmıştır (Kenan 2015, 346).

Studium generale imtiyazını alan ilk eğitim kurumu bugünkü İtalya sınırlarında kalan Salerno adlı kentte kurulan tıp okuludur. 1231 yılında II. Frederick tarafından tıp eğitimi alanındaki tekeli tanınmış olan kuruma 1280 yılında II. Charles tarafından studium generale statüsü verilmiştir. Ardından Paris ve sonra da Bologna’daki okullar studium generale olma imtiyazını elde etmişlerdir. Paris, teoloji Bologna ise, hukuk eğitimi ile ön plana çıkmaktadır (Perkin 2007, 163). Bu kurumlardaki öğrenciler ve hocalar kendi aralarında örgütlenmeye gitmişler ve bu örgüt üniversite olarak adlandırılmıştır (Kenan 2015, 346). Dönemin mesleki örgütsel birliğinin hukuki karşılığı lonca olduğu için esasında üniversite kelimesi Paris’teki studium generalede hocalık yapan kimselerin çıkarlarını korumak adına kurduğu loncaya verilen isimdir. Bir okulun hocaları kimlere karşı çıkarlarını koruma ihtiyacı hissetmiştir? Bu sorunun cevabı, üniversiteyi diğer loncalardan ayırmakta ve ona Avrupa tarihinde özgün bir yer kazandırmaktadır. Hocalar; kentin

laik¹ yöneticileri, kilise hiyerarşisi ve çoğu zaman üniversiteye düşmanca bir tutum takınan yerel halka karşı örgütlenmiştir (Kenan 2015, 347).

Öncü üniversitelerin eğitimdeki başarıları onların, Avrupa'nın her yerinden öğrenci çekmesini sağlamıştır. Kurumun başarısının ardından İngiltere'de 1096 yılında Oxford; 1209 yılında ise Cambridge üniversiteleri kurulmuştur (Leedham-Green 1996, 3). 16. yüzyıla gelindiğinde ise, yüksek eğitimin üniversite çatısı altında verilme geleneği neredeyse tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Yaklaşık dört asır boyunca teoloji, tıp ve hukuk eğitiminin yegâne merkezi olma imtiyazını sürdüren üniversite kurumu, feodal yapının çarptırması ile birlikte son derece önemli bir işlev üstlenmiştir. 15. yüzyıldan itibaren kendisini hissettiren Kilise ile dünyevi iktidar sahiplerinin çatışmasının giderek tırmanması ve ardından 16. yüzyılın başında ortaya çıkan reform hareketi, entelektüel söylem üretme kapasitesi hasebiyle üniversitenin son derece etkili bir propaganda aracı olarak görülmesine neden olmuştur. Nitekim dünyevi egemenin lehine bugün dahi en meşhur eserleri ortaya koyan Jean Bodin, Toulouse Üniversitesinde; Hobbes ise, Oxford Üniversitesinde eğitimi almıştır (Martinich 1999, 9; Saygılı 2014, 187). Bu konjonktürde üniversiteler; reform yanlıları, kilise yanlıları, seküler iktidar yanlıları gibi farklı fraksiyonlara ayrılmışlardır (Perkin 2007, 169).

Adı konulmamış dahi olsa üniversite, 16. yüzyıl başından itibaren Avrupa'da yaşanan kültürel iktidar mücadelesinde yöneticilerin dayandığı önemli bir kurum olarak ön plana çıkmıştır. Böyle önemli bir işlevi üstlenmesi üniversite eğitimine yönelik talebi arttırmıştır. Bu tarihi koridor aynı zamanda Avrupa'da feodal yapının çözüldüğü ve merkezî devletlerin yükselmeye başladığı döneme tekabül etmektedir. Birkaç yüzyıl içerisinde Avrupa'da kapitalist ilişkiler ağı kural hâline gelecek ve adına devlet denilen yapı da bugün ulus-devlet olarak adlandırılan modern görünümüne kavuşacaktır.²

1 Burada laik kelimesi etimolojik kökenine uygun olarak "kilise örgütünden olmayan" anlamında kullanılmaktadır.

2 Bu dönüşümün niçin Avrupa'da gerçekleştiği ve mikro ölçekli seyri çalışma kapsamı dışındadır. Kendinden sonra ortaya çıkan Annales Ekolünün önemli ilham vericilerinden biri olan tarihçi Henri Pirenne (2014) ise, ticaret ile uğraşan ve feodal kentlerin (bourg) çeperlerinde yerleşen yeni kentsoylu sınıfın (bujuvazi) iktidar ilişkilerini ve Orta Çağ kentlerini dönüştürmesine odaklanmaktadır. Bir başka tarihçi Braudel (1983) ise, hacimli eserinde coğrafya, iklim, nüfus, teknoloji gibi çok farklı etmenleri de analize katarak dönüşümü açıklamaktadır. Elias (2004a; 2004b) ve Tilly (2001) gibi Weberyen analiz geliştiren düşünürler, merkezî devletin vergi ve şiddet tekelini başarılı biçimde kontrol etmesini dönüşümün anahtarı olarak görmektedir. Soruna Marksist perspektiften yaklaşan Moore (2011) ise; cevabı aristokrasi, burjuvazi ve köylü sınıf arasındaki çatışmaların ülkeden ülkeye değişen özgül biçimlerinde aramaktadır. Wallerstein (2011) gibi bazı düşünürler ise, Marksist ve Weberyen çatışmayı aşarak meseleyi sistemsel bir bağlama oturtma gayretindedirler. Açıklama hangi perspektiften yapılırsa yapılsın mutabık olunan konu ise, 14. yüzyıldan 18. yüzyıla giden süreçte özellikle Batı Avrupa'da devletin gi-

Bu dönüşüm sürecinde kamu personeli sayısı, devletin üstlendiği hizmetlerin çeşitliliği ve ülke taşrasına yayılımı da tarihte görülmedik ölçüde artış göstermiştir. Bu artış iktidar kavramının niteliksel bir dönüşüm geçirmesine sebebiyet vermiştir. Devlet, egemen olduğu bölgede yaşayan insanları tüm ayrıntısıyla tanıyan, tasnifleyen ve şekillendiren bir güce kavuşmuştur. Bu minvalde biyopolitika kavramı, Foucault'dan bu yana sosyal bilimcilerin titizlikle çalıştığı bir konu olmuştur.

İktidar mücadelesi süresince meşrulaştırıcı işlevi nedeniyle son derece popüler olan üniversiteler mücadeleden merkezî iktidarın galip ayrılmasıyla işlevini kaybederek gözden düşmeye başlamıştır. Dünyevi iktidar ile kilisenin mücadelesinin ne şekilde neticelendiği farklı ülkelerdeki entelektüel hayatın kurumsallaşma biçimini de etkilemiştir. Almanya ele alındığında kilise, merkezî devletin bürokratik aygıtlarından birisine dönüşmüştür ve bütün entelektüel görevler bürokratik bir hizmet biçimini almıştır. Kiliseyi Vatikan'ın elinde çürümeye terk eden Fransa'da ise, üniversitelerin sadakatine güvenmeyen yönetim, kendi bürokratlarını yetiştirmek için üniversite kurumundan ayrı akademi ve okullar kurmuştur. İngiltere'ye bakıldığında da hukuk eğitiminin Yüksek Mahkeme üyesi hukuk uzmanları tarafından üniversite dışında verilmeye başlanması üniversiteyi sadece kilise memuriyetleri için eğitim veren bir kuruma dönüştürmüştür (Collins 2015, 21).

Avrupa'da üniversite dışında yüksek eğitim giderek yaygınlaşırken işlevsiz kalan üniversitelere de talep düşüşü yaşanmaktaydı. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Avrupa'nın bütün büyük ülkelerinde üniversitedeki öğrenci sayıları bir buçuk asır öncesinin -hâlen daha mezhep savaşlarının devam ettiği dönemin- çok gerisindeydi (Perkin 2007, 173). Bilgi üretiminin üniversite dışına kaymasına katalizör etkisi yapan bir başka gelişme ise Aydınlanma'ydı. Aydınlanmanın "bilgi" üretimi faaliyetinin tanımını değiştirdiğini söylemek hata olmayacaktır. 21. yüzyıldan bakıldığında anlam vermesi zor olsa da kurumsal olarak üniversitenin aydınlanma üzerinde olumlu neredeyse hiçbir etkisi olmamıştır. 19. yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde özellikle Kıta Avrupası'ndaki üniversiteler, müfredatında Kant veya Newton'un değil Aristo ile Platon'un yer aldığı skolastik kurumlardı (Perkin 2007, 174). Bu noktada Newton'u bünyesinde barındıran Cambridge Üniversitesi, ayrıksı bir noktada konumlandırılabilir. Ancak Aydınlanma ve neticesinde gelişen doğa bilimleri atılımının İngiltere ayağı da büyük oranda üniversite dışındaki mahfillerden gelmiştir (Cevizci 2017, 33).

---

derek merkezileştiği, iktidarı kümülatif biçimde başkentlerde toplandığı ve devletin insan hayatına etki etme kapasitesinin tarihte görülmedik biçimde yoğunlaştığıdır.

Aydınlanma, en basit şekilde dünyayı anlamak için insanın kanonik dinî metinlere değil de dünyanın kendisine bakması ve aklını kullanması olarak tanımlanabilir. Bu da onu, üniversitenin yüzyıllardır inşa ettiği bilgiye erişme metodunun tam zıddına konumlamaktadır. Her ne kadar dünyevi iktidarların güdümüne girmiş olsa da hâlen daha teoloji eğitimini asli bileşeni olarak bünyesinde barındıran üniversitelerin, Kilisenin o zamana kadar ki açıklamaları ile taban tabana zıt olan yeni “bilim”i kolayca benimsemesi beklenemezdi. Üniversite dışında astronomi, matematik, fizik gibi alanlarda yaşanan gelişmelere mühendislik alanındaki ilerlemeler de eklenince tarih kitaplarında sanayi devrimi olarak adlandırılan döneme girildi. Yaşanan teknolojik sıçramaya seyirci kalınmayacağını anlayan siyasal iktidar, üniversite sınırları dışında doğa bilimleri ve mühendislik eğitimleri veren yeni kurumlar ihdas etmeye mecbur kaldı. İngiltere “Mechanics’ Institute (1821)”, Almanya “Technische Hochschulen” Fransa ise, “École Polytechnique”i (1794) mühendis yetiştirmek için üniversite harici bir kurum olarak inşa etmişti (Perkin 2007, 174).

Konjonktürel dönüşüm karşısında entelektüel tekeline giderek kaybeden üniversitenin imdadına 19. yüzyıl başında Almanya’da gerçekleştirilen üniversite reformu yetişmiştir. Jena’da Fransızlara karşı kaybedilen savaşın ardından Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm, Berlin’de bir üniversite inşa etmeye karar vermiştir. Ünlü Alman filozof ve dilbilimci Wilhelm von Humboldt’un önderliğinde Berlin şehrinde 1810 yılında yeni bir üniversite açılır. Bu üniversite modern araştırma üniversitelerinin birincisi olarak bilinmektedir (Kalkan 2019, 143). Humboldt’un modelinde üniversite, hocaların kanonik metinleri okuttuğu ve bitmek bilmeyen soyut felsefi tartışmaların yapıldığı bir mekân değil araştırma ve öğretmeyi birleştirmiş, kilise ve devletten bağımsız bir eğitim yuvasıdır (Kalkan 2019, 146-147). Bu model, o zamana kadar üniversite kelimesi ile ifade edilen kurumsal yapıdan mutlak bir kopuş anlamına gelmektedir. Modern araştırma üniversitesi teşebbüsü, o denli başarılı olmuştur ki Almanya’da istikrarlı biçimde düşmekte olan üniversite öğrenci sayısı bir asır boyunca yukarı yönlü seyir izlemiş bunun yanında yeni üniversite anlayışı Avrupa’nın her yerinde taklit edilmiştir (Perkin 2007, 177). Alman reformu ile ölmekte olan üniversite kurumu yeniden canlanmıştır.

Humboldt reformu sırasında disiplinler işlevlerini kanıtladıkları ölçüde üniversite çatısı altında kürsü edinmeye hak kazanmaktaydı. Pozitif bilimler ve mühendislik dalları tahmin edileceği üzere ilk etapta kendi departmanlarına kavuşmuştur. Ulusal bilince yönelik katkısı hemen fark edilen

tarih disiplini bir kenara bırakılacak olursa insanın güncel ahvaline odaklanan bazı sorulara hangi disiplinlerin cevap vereceğinin netleşmesi ise uzun zaman almıştır. Kapitalist sistemin merkez ülkelerinde üç önemli modern nesne anlaşılmayı beklemektedir: Modern devlet, modern ekonomi ve modern toplum. Siyasal iktidar, üçünü de daha iyi anlamaya şiddetle ihtiyaç duymaktadır. Devletin bu alanlarda niçin bilgiye ihtiyaç duyduğu barizdir. Modern devlet; tasnif etme, kayıt ve istatistik tutma gibi eylem kapasiteleri ile yakından ilgili bir kavramdır (Bourdieu 2015, 202-204). Tilly (2001, 156), bir devletin gelir elde etme yollarını kabaca beşe ayırmaktadır: Haraç almak, mülkündeki emlakı kiralamak, dolaşıma çıkan malı vergilendirmek, stokları vergilendirmek ve gelirleri vergilendirmek. Baştan sona doğru ilerleyebilmek için ekonomideki parasallaşmanın ve devletin gözetim kabiliyetinin artması gerekmektedir. Haraç almak kolaydır ancak bir devletin gelir vergisi alabilmesi için hangi vatandaşının hangi sektörde ne kadar kazanç sağladığını bilmesi gerekmektedir. Bu da sivil bürokrasi ile mümkün olmaktadır. Devletin istihdam ettiği personel sayısı sürekli olarak artış göstermektedir. Eğitim, sağlık, bayındırlık gibi hizmetleri üstüne aldıkça bu hizmetleri finanse edecek vergileri toplayacak maliye bürokrasisini de devreye sokmaktadır (Tilly 2001, 156-170).

Hülasa edilirse devlet, en temelde vergi toplayıp güvenliği sağlayan bir yapı olarak ortaya çıkmışken (Şenel 2006, 325-357) 16. yüzyıl sonrası geçirdiği evrim neticesinde vatandaşının sağlık kaydını tutan, ulusunu aşıl原因an, eğiten, ülkesindeki araçların kaç kilometre hızla gidebileceğini belirleyerek bunu kontrol eden; kanalizasyonlar, barajlar, havayolları inşa eden devasa bir yapıya dönüşmüştür. Daha önce de vurgulandığı gibi bu devasa yapının; örgütlenmesini en verimli hâle getirmek ve siyasal kararları daha doğru alabilmek için kendisini; durağanlığın değil akışkanlığın ve devrimin kural olduğu bir kalabalığı yönetmek için modern toplumu, çok büyük bir parasal büyüklüğe tekabül eden bütçesini etkili kullanmak ve ulusal ekonomisini büyütebilmek için ekonomiyi anlamaya ihtiyacı vardı. “Modern devletin kararlarını dayandırabileceği daha kesin bilgiye duyduğu gereksinim daha on sekizinci yüzyılda yeni bazı bilgi kategorilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştı” (Gülbenkian Komisyonu 2003, 15). Ancak bugün sınırlarından hiç şüphe edilmeyen disiplinler, sorunsuz ve çatışmasız biçimde birdenbire belirmemişti. 19. yüzyıl boyunca çok sayıda ve çok çeşitli disiplin bir bilim olma iddiası taşımaktaydı (Gülbenkian Komisyonu 2003, 22).

Ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimi disiplinlerinin tam manasıyla kurum-sallaşması 1850-1914 döneminde gerçekleşmiştir (Gülbenkian Komisyonu 2003, 20). Mezkûr disiplinlerin tek tek kimler tarafından inşa edildiği ve rakiplerine karşı hangi avantajları nedeniyle mücadeleden başarılı çıktığı çok kapsamlı bir bilim tarihi çalışmasının konusudur ve bu çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Ancak konu ile ilgili kapitalist sistemin ihtiyaçlarını merkeze alan bir okuma Wallerstein (2014, 273-339); disiplinlerin müstakil tarihleri hususunda bir okuma ise Collins'in (2015, 11-55) eseri üzerinden takip edilebilir. Bu dönemde kendine üniversite kürsülerinde yer bulan antropolojinin sömürgecilğe ve ırkçılığa teorik zemin hazırlama işlevi üzerine büyük bir literatür de spesifik olarak incelenebilir (G. S. Jr. 1982; Lewis, 1973).

İcat edilen sosyal bilimlerin bilgiye bakış açısının Aydınlanma öncesi felsefe ile alakasının olmadığını anlamak gerekmektedir. Sosyal bilimler; doğa bilimlerinin araştırmacı, gözlemci ve ampirik yönüne öykünmekteydi. Sosyal bilimciden, dış dünyada var olan bilgiyi çeşitli araçlarla keşfederek kullanılabilir hâle getirmesi beklenmekteydi. Esasında sosyal bilimin herhangi bir dalında araştırma yapan kişi, hayatın gündelik akışında dağınık ve anlamsız biçimde sürekli üretilmekte olan bilgiyi (data) toplayarak anlamlı sonuçlar çıkarmakla mükellefti. Ranke'nin tarihçisi kendi laboratuvarı olan arşive girerek imparatorluklar tarafından tutulmuş yüz binlerce kaydın içerisinden ulusu imleyen bir tarih anlatısı ortaya koymalıydı. Durkheim, sosyolojiyi mantar gibi türeyen disiplin dallarından ayırarak muteber bilimler seviyesine çıkarmak için ne yapması gerektiğinin farkındaydı. Gerçekliği teorize etmesi gerekiyordu (Collins 2015, 52).

I. Dünya Savaşı bittiğinde sosyal bilimler içerisinden faydasını kanıtlayan disiplinler kendisine üniversite kürsülerinde yer bulmayı başarmıştır. Özellikle Anglosakson dünyada cemiyetler çerçevesinde yarı amatör örgütlenmiş alanlar profesyonelliğe kavuşmuştu. Kadrolar, bütçeler, lisans ve lisansüstü programları mevcuttu. Üniversite, sosyal bilimlerin bilgi üretimini gerçekleştirmesi için en uygun kurumsal çatıyı sunmaktaydı. Üniversiteye girmeye hak kazanan disiplinler arasındaki sınırların geçerliliği ve üniversiteye dâhil olmanın ne gibi sonuçları olduğu son bölümde ele alınacaktır.

II. Dünya Savaşı'nın sonuna geldiğinde üniversite, küresel ölçekte yüksek öğrenimin yegâne adresi olarak zaferini ilan etmişti. Sosyal bilimler ise, bu kurumun prestijli üyeleri olarak görevini ifa etmeye devam etmekteydi. Tarihin bu döneminde dekolonizasyon sürecine tabi olan ülkeler yahut sömürge olmasa dahi daha önce modern gözle bakılmamış ülkeleri incelemek sosyal bilimlerin vazifesiydi. 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın ilk yarısına

kadar olan koridorda merkez ülkeler için ifa ettikleri görevi bu kez çevre ve yarı-çevre ülkeler için yapmaları bekleniyordu (Escobar 1995). Bu temelde üç yöntemle gerçekleştirildi: İlk olarak merkez ülkelerdeki araştırmacılar dünyanın dört bir yanına bilgileri derlemek için dağıldı. İkincisi, çevre ülkelerden parlak gençler merkezdeki üniversitelerde eğitildi ve eğitim sürecinde öğrendikleri yöntemleri kendi ülkelerinde uyguladılar. Son olarak da çevre ülkeler kendi üniversitelerini inşa etti yahut üniversite sayılarını arttırdı.

1945-1990 arasındaki iki kutuplu uluslararası sistemde sosyal bilimler, her blok için kendi düzenini meşrulaştırma işlevini de yürütmekteydi. Kapitalist sistemin farklı varyantlarının (sosyal demokrasi, klasik liberal, modern liberal, neoliberal, korumacı vs.) ortodoksi olarak kabul görmesi, çoğunlukla saygın üniversitelerin ekonomi kürsülerinin marifetidir. İktisat disiplininin henüz üniversite kürsülerine layık görülmediği dönemde, modern tarihte bilinen ilk ekonomik doktrinlerden olan fizyokrazi görüşünü ortaya atan François Quesnay'in (1694–1774) tıp doktoru olması tesadüf değildir. Quesnay; tıp eğitiminde edindiği analitik düşünme, sistematize etme ve sorunun çözümü için reçete geliştirme gibi “modern” alışkanlıklarını henüz “modern” eğitimin verilmediği ekonomi alanına uygulamıştır. Neyse ki sonraki yüzyılda devlete iktisadi politikalar konusunda reçete verme ve hayatın ekonomik veçhesini teorize etme görevini ekonomi doktorları üstlenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından dünya tek kutuplu bir hâl almış, liberal demokrasi hemen hemen tartışmasız biçimde tüm devletler için ulaşılması gereken bir hedef hâline gelmiştir (Fukuyama 2023). Bu durum, sosyal bilimlerin kapitalist bloğu meşrulaştırma işlevini yitirmesine sebep olmuştur.

Siyasal gelişmelerden bağımsız ancak eş zamanlı şekilde yaşanan teknolojik ilerleme de sosyal bilimlerin işlev kaybetme sürecine katkıda bulunmuştur. Bir sonraki bölümün odağı sosyal olguları anlama çabasında dijitalleşmenin geldiği noktayı aktarabilmektedir.

2. Büyük Veri ve Gözetleme Kapitalizmi

Teknolojik gelişmeler devletin yapısını etkilediği gibi devletlerin teknoloji üzerine yatırımları da muhtemel icatların yönünü tayin etmektedir. 21. yüzyılda bilgisayar ve internet düzeyinin mümkün kıldığı veri tarama, büyük veri kütleleri içerisinden anlamlı çıkarımlar ve tahminler yapma gibi eylemler devletlerin eline tarihte örneği görülmemiş bir iktidar vermektedir. Zuboff (2021), bu dönüşümü “gözetleme kapitalizmi” olarak adlandırmaktadır ve kapitalizmin yepyeni bir biçimi olduğunu vurgulamaktadır. Varoufakis (2023) ise, teknolojik sıçrama ile gelenen noktanın kapitalizmden bir

kopuş olabileceğini iddia etmekte ve yeni sistemin adını “teknofeodalizm” koymaktadır. İsimlendirme ne şekilde yapılırsa yapılsın yaşanan teknolojik sıçramanın bireyler üzerine uygulanabilir iktidarı üstel (eksponansiyel) biçimde arttırdığında herkes hemfikirdir.

Atın ehlileştirilmesi, insanların ulaşım hızını arttırarak hem askerî hem de sosyal çok önemli değişimlerin öncüsü olmuştur. Üzenjinin keşfedilmesi ise, at binicisinin ayakları ile atın üstündeki konumunu sağlamlaştırmasına ve savaşırken iki elini de kullanabilmesine imkân tanımıştır. Bu teknolojik sıçrama, ağır zırh yapımı ile birleştiğinde feodalizmin temelini oluşturan şövalye sınıfının ortaya çıkmasını mümkün kılmıştır. Modern dönemlere geldiğinde ise; buhar gücüne dayalı makineler, elektriğin insan hizmetine sunulması gibi ilerlemeler bugünün teknolojisinin temellerini atmıştır.

İnsan hayatını değiştiren teknolojik buluşların listesi sayfalarca uzatılabilir. Hatta teknolojinin sosyal, siyasal ve toplumsal değişimin temel sebebi olduğu iddiasında bulunan teknolojik determinist bakış açısı dahi mevcuttur (Köse 2020, 13). Teknolojinin tüm değişimlerin altındaki etmen olup olmadığı tartışılabilir. Lakin teknolojik gelişmelerin devlet kavramını derinden etkilediğine şüphe yoktur. İlk olarak bugün anlaşılan manada devletin ortaya çıkışı dahi teknolojik sıçrama sonucunda gerçekleşmiştir. Neolitik devrim ile insanın tarım faaliyetine başlaması, devlet denilen yapıyı ortaya çıkaran etmenlerin başında gelmektedir. Tarımsal faaliyet ile avcı-toplayıcı hayat tarzından sıyrılan insanoğlu, ortaya çıkan artı değer neticesinde ilk olarak kentleri ardından da devleti ortaya çıkarmıştır.³ İlerleyen bin yıllar içerisinde Mezopotamya’da yazının bulunması ile beraber bilginin saklanma, aktarılma ve miras bırakılma hacmi büyük bir genişlemeye uğramıştır. “Alfabe teknolojisiyle birlikte bilgi, zihin dışında başka alanlarda saklanabilme imkânı bulmasının yanı sıra listeleme, sıralama, soyutlama, sınıflandırma ve açıklama gibi düşüncenin farklı boyutları da ortaya çıkabilmiş ve analitik düşünce mümkün hâle gelmiştir” (Ong’dan Akt. Güven, 2020: 24). Papirüsün icadı, kil tabletleri devre dışı bırakmıştır. Hafif, kolayca taşınabilir parşömenler iletişim teknolojisinde bir sıçrama yaratmış ve başkentten verilen emri ülkenin taşrasına ulaştırma hızı büyük oranda arttığundan yazı ve papirüs, kent devletinden daha büyük sınırları olan devletlere geçişin anahtarlarından biri olmuştur (İnnis 2007). Üzenji ve zırh teknolojisi feodal sistemin inşası için son derece önemli elementlerdir (Bloch 1983). Ateşli silahlar teknolojisinin ilerlemesi feodalizmin sonunu getiren gelişmelerin başında yer almaktadır.

3 Devletin ortaya çıkışına dair farklı teoriler olmakla birlikte büyük çoğunluğun ortak noktası, tanım ile ortaya çıkan artı değerın devletin zorunlu şartı olmasıdır.

Teknolojinin ve devletin karşılıklı etkileşimi hâlen devam etmektedir. İnternetin icadı ve gelişimi siyasal iktidarın denetim kapasitesini tarihte görülmedik ölçüde artırmıştır. Gelinek noktayı anlamak için internet teknolojisinin ne yönde seyrettiğinin iyi anlaşılması gerekir.

Şüphesiz ki internet son dönemlerin en önemli icatlarından biridir. İnternetin bireysel kullanıcıya ulaşması gündelik yaşamı derinden etkilemiştir. Zuboff (2021) içinse internet, kapitalizmin yeni bir evresine kapı aralayan buluştur. Ona göre, internet sayesinde (veya yüzünden) meydana gelen dönüşüm o denli büyüktür ki bunu ancak Henry Ford'un montaj hattını kurup tüm ekonomik sistemi değiştirmesi ile kıyaslayabiliriz. Dönüşümün kilit kavramı ise "davranışsal artı değer" adını verdiği mefhumdur.

Davranışsal artı değer "big data"⁴ adı verilen dijital bilgi yığmından anlamlı istatistikler, tahminler, interneti kullanan yığınların davranış örüntülerine yönelik başarılı öngörüler çıkarılabileceğinin keşfiyle ilişkilidir. Bugün dünyanın en büyük şirketlerinden Google'ın haritalar, notlar, YouTube, e-posta hizmeti vs. gibi ürünleri her saniye milyonlarca kişi tarafından kullanılmaktadır. Bu uygulamaların her kullanımı Google'a veriler bırakmaktadır. Örneğin arama motorunda basit bir yemek tarifi araması yapıldığında kelimelerin sayısı, düzeni, nasıl ifade edildiği, yazdıktan sonra tıklama süresi, aramanın yapıldığı konum gibi pek çok ikincil veri de Google depolarına kaydedilmektedir. Bu sadece Google firmasına özgü değil internette hizmet veren tüm şirketlerin başvurduğu bir uygulamadır. Dünyanın en büyük perakende satıcılarından Walmart, her saat 1 milyon müşterisinin gerçekleştirdiği toplamda 2,5 petabayt yer kaplayan veriyi saklamaktadır (Doğan ve Arslantekin, 2016; 21).

Kullanıcılar internet üzerinde aramalar, tercihler, tıklamalar, satın almalar yaptıkça hizmet veren sitelerin depolama alanında biriken çok büyük hacimli ikincil bilgilerin toplamı büyük veriyi oluşturmaktadır. Dijital ortamda o zamana kadar alışıl gelmiş depolama gereksiniminin çok daha üzerinde yer kaplaması, verinin son derece hızlı biçimde depolama alanına doğru akması, neredeyse anlık biçimde değişiklik gösterebilmesi ve aynı zamanda yazı, görsel, video gibi alfa numerik olan veya olmayan çeşitli unsurları bünyesinde barındırması büyük verinin üç temel özelliğidir (Hofmann 2015).

2000 öncesi dönemde de büyük veri olarak adlandırılacak ikincil verilerin depolanması söz konusuydu ancak bu kaynağın değerli bir meta olduğu düşüncesi ortaya çıkmamıştı. O dönemde daha çok internet sitesi olarak hizmet

4 Bu noktadan sonra "big data" yerine, "büyük veri" tamlaması kullanılacaktır.

vermenin istenmeyen sonucu, atık ve kullanılmaz veri gözüyle bakılmaktaydı. Büyük verinin tek fonksiyonu arama sonuçlarının daha iyi hâle getirilmesinde yardımcı olmaktı. 2012 yılında Davos'ta düzenlenen Dünya Ekonomik Forumu'nda ise veri, tıpkı para ve altın gibi varlıklara ilave yeni bir ekonomik değer olarak kabul edilmiştir (Doğan ve Arslantekin, 2016; 21).

Veri yığınlarının çöp muamelesi görmesinden ekonomik değer olarak kabul edilmesine doğru evrilen yaklaşık on yıllık süreçteki en kritik dönemeç, Google'ın büyük veriden ekonomik gelir elde etmenin yolunu bulmasında yatmaktadır. Google yöneticilerinden Larry Page, atıl biçimde duran büyük verinin işe yarayabileceğini sezen öncü isimlerdendir. 2000 yılının sonlarına doğru Google, en büyük gelir kapısı olan reklam verenler ile ilişkisini köklü biçimde değiştirme kararı aldı. Bu tarihten önce reklam vermek isteyen müşteri, hangi aramaları yapan kullanıcıların ürününün reklamını görmesini istediğini belirtmekteydi. Örnek olarak klima reklamı vermek isteyen bir satıcı, 2000 öncesi Google'a müşterilerin görmesini istediği internet sayfasını ilettiği gibi aynı zamanda "klima ihtiyacı", "iklimlendirme cihazı", "sıcaklara çözüm" gibi reklamının hangi aramalar neticesinde gösterileceğini ileten bir liste vermekteydi. Ancak Google, radikal bir kararla reklam verenlerden zorunlu olarak arama listesi almayı ve sadece o aramalar neticesinde reklamı göstermeyi bıraktı. Sabit arama değerleri üzerinden reklam gösterme yerine demografi, coğrafya vs. gibi hedef kitlenin nitelikleri üzerinden reklam gösterme yolunu tercih etti (Zuboff 2021, 100). Bu değişiklik büyük verinin potansiyel değerini ortaya çıkaran çok önemli bir kırılma noktasıdır. Depolarda "işe yaramaz" biçimde bekleyen milyarlarca bağımsız veriyi, reklamı yapılan ürünün potansiyel alıcılarını tahminlemek için harekete geçirmek, yakın zamanların en büyük teknolojik sıçramalarından biri olarak değerlendirilebilir. Zira bu sıçramanın ardından internet üzerinde neredeyse hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını söylemek hata olmayacaktır. Aynı süreç ilerleyen yıllarda Facebook'ta da yaşanmıştır. Kurduğu devasa sosyal medya sitesinin biriktirdiği veriyi ekonomik değere nasıl tahvil edeceğinin pratik ve tatmin edici yolunu bir türlü bulamayan Zuckerberg, 2008 yılında Google'ın önemli isimlerinden ve özellikle Google reklamlarda üst düzey yöneticilik yapmış olan Sheryl Sandberg'i Facebook'un operasyon direktörü pozisyonuna getirir. "Sandberg, Facebook'un sosyal grafiğinin dehşet verici bir davranışsal artı değer kaynağını temsil ettiğini anlıyordu. Keşfedilmiş en büyük elmas madenini ve en derin altın madenini barındıran bir vadiye denk gelmiş bir on dokuzuncu yüzyıl maden arayıcısının eş değeri konumundaydı" (Zuboff 2021, 121). Facebook, o güne kadar rakiplerinin toplayabildiğinden çok daha

değerli bir madeni barındırmaktaydı çünkü bu sosyal medya platformunda insanların isimleri, cinsiyetleri, konumları, yaşları gibi bilgiler kullanıcılar tarafından kendiliğinden paylaşılmaktaydı. Rakiplerin belki de yüzlerce farklı data neticesinde doğruluğundan emin olmayarak yaptığı bir çıkarımı -mesele bir kullanıcının beğenileri yahut internet siparişleri neticesinde tahmini olarak hesapladığı yaş aralığını- Facebook zaten elinde tutmaktaydı.

Büyük verinin ekonomik potansiyelinin keşfi ile web 2.0 sıçraması neredeyse eş anlı olarak gerçekleşmiştir. Daha önce de vurgulandığı üzere internet, insanlığın en önemli buluşları arasına adını çoktan yazdırmıştır. Ancak 21. yüzyıl öncesi internet web 1.0 olarak adlandırılan, kullanıcıya tek yönlü biçimde bilginin verildiği bir mecra olarak işlev görmektedir. Web 1.0 döneminde kullanıcı bir haber sitesinden son dakikalari okuyabilir, hobisiyle ilgili bilgilendirici bir sayfayı gezebilir ya da arzu ettiği yemek siparişini söyleyebilirdi. Ancak tüm işlemleri tek yönlü bir şekilde gerçekleşmekteydi. İkinci nesil internet araçlarının adı olan web 2.0 ile internet sitesinden okuyucuya tek yönlü bilgi akışı bir zorunluluk olmaktan çıkmış ve kullanıcıların katkısı ile oluşturulan sözlükler, forumlar gibi siteler inşa etmek mümkün hâle gelmiştir (Tarakçı ve Baş 2018, 1111). Çevrimiçi dünyanın en meşhur bilgi kaynaklarından biri olan Vikipedi ansiklopedisi web 2.0 uygulamalarının erken örneklerinden bir tanesidir. “Vikipedi, isteyen herkesin düzenleme yapabileceği ve milyonlarca insanın da halihazırda düzenleme yapmış olduğu ücretsiz ve çevrimiçi bir ansiklopedidir” (Wikipedia 2024). Ansiklopedi kendisini bu şekilde tanımlamaktadır.

Tek yönlü bilgi akışının kırılmasının haricinde web 2.0 aynı zamanda kullanıcıların etkileşim içerisine girebildiği internet sitelerini de mümkün kılmıştır. Bugün adına sosyal medya dediğimiz ve ekonomik değeri yüz milyarlarca dolar olan internet platformlarını hayata geçirmek de web 2.0 ile mümkün hâle gelmiştir. Tartışmalı olmakla beraber 2003 yılında kurulan, kullanıcıların kendi profillerini oluşturarak içerik ve müzik paylaşımı yapabildiği, birbiriyle etkileşime girebildiği “Myspace” platformu sosyal medyanın ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Wilkinson ve Thelwall 2010). Bilindiği üzere ilerleyen yıllarda Youtube, Facebook, Twitter, Instagram, TikTok gibi çeşitli sosyal medya platformları kurulmuştur. 2024 yılına gelindiğinde Statista verilerine göre, 5,17 milyar sosyal medya kullanıcısı mevcuttur ve sosyal medyada günlük vakit geçirme ortalaması ise 143 dakikadır (Statista 2024).

Büyük verinin ekonomik değere dönüştürülebileceğinin fark edilmesinin hemen ardından web 2.0 sıçraması, internet teknolojisinin -belki de kapitalizmin- önemli kırılma noktalarından bir tanesidir. 13 Kasım 2006 tarihinde

Google, 2005 Şubat'ında kurulmuş olan Youtube platformunu 1,65 milyar dolara satın almıştır (CNN 2006). Şubat 2014 tarihinde ise Facebook, o zaman 5 yaşında olan mesajlaşma uygulaması Whatsapp'ı 19 milyar dolara satın almıştır (CNN 2014). Bu satın alımlar elbette tesadüfi olmadığı gibi büyük veri depolama çabasından bağımsız da değildir. Sosyal medya uygulamaları; insanların siyasi görüşlerini, hayata dair bakış açılarını, sanat-edebiyat zevklerini ortaya koyduğu platformlardır. Bu mecralarda her gün milyonlarca beğeni yapılmakta, yorum yazılmakta, yazılı ve görsel içerik üretilmektedir. Sosyal medya platformları artık bir ekonomik değer olarak kabul edilen büyük veri için eşi bulunmaz nimetlerdir. Zuboff için işlerin çıkırından çıkmaya başladığı ve kapitalizmin yeni bir evreye girdiği nokta tam da burasıdır. Gözetleme kapitalizmini mümkün kılan teknik altyapı tarihin bu noktasında inşa edilmiştir. Farklı vektörler arasındaki mücadele neticesinde dev şirketler ve akıl almaz bir gözetleme iktidarına kavuşmuş siyasal iktidarın, bireyi ve bireyselliği yuttuğu bir tarihsel evreye girmek masadaki kuvvetli ihtimallerden biridir. Gözetleme kapitalizmi şu şekilde tanımlanmaktadır (Zuboff 2021, 11):

1. İnsan deneyimini veri çekme, öngörme ve satıştan oluşan saklı ticari uygulamalar için ücretsiz bir hammadde olarak ele alan yeni bir ekonomik düzen;
2. Mal ve hizmet üretiminin davranış değişikliğinden oluşan yeni bir küresel mimariye tabi tutulduğu parazit bir ekonomik mantık.
3. Kapitalizmin zenginlik, bilgi ve güç yoğunlaşmasıyla belirlenen insanlık tarihinde benzeri görülmemiş habis bir mutasyonu.
4. Gözetleme ekonomisinin temel çerçevesi.
5. On dokuzuncu ve yirminci yüzyılda endüstriyel kapitalizmin doğal dünya üzerinde oluşturduğu kadar, yirmi birinci yüzyılda insan doğası üzerinde oluşan dikkat çekici bir tehdit.
6. Toplum üzerinde egemenlik kuran ve piyasa demokrasisine sarsıcı zorluklar getiren yeni bir enstrümantal gücün kökeni.
7. Yeni bir kolektif düzeni mutlak surette uygulamaya koymayı hedefleyen bir hareket.
8. En iyi biçimde yukarıdan gelen darbe olarak anlaşılabilir, kritik insan haklarının gaspı: halkın egemenliğinin devrilmesi.

Her bir madde, üzerinde düşünmeye değer tespitler barındırmaktadır. Büyük veri yığınlarından insan davranışlarına yönelik öngörüler çıkarmanın gözetleme kapitalizminin temelini oluşturduğu söylenebilir. İnsanların beğenilerini, yazılarını, aramalarını, arama yaparken kullanmayı tercih ettiği kelimeleri ve hatta sosyal medyanın kısa içeriklerinde (reels, shorts) gezerken hangi videoda daha uzun kaldığı hangi videoyu daha kısa sürede geçtiği gibi bilgileri depolama ve depolanan veriden karmaşık analizler kullanarak bir bilgi, davranışsal tahminler çıkarmanın hukuki çerçevesi ayrı bir çalışma konusudur. Günümüzde insanlar; internetteki faaliyetlerinden hangilerinin saklandığı, bu bilgilere kimlerin erişiminin olduğu ve bu bilgilerden çıkarılacak sonuçların kimlere satılacağı hususunda neredeyse hiçbir söz hakkına sahip değillerdir. Elbette tüm internet sitelerinde işlem yaparken, akıllı

cihazlar satın alırken yahut internette sipariş verirken kimsenin okumadığı son derece uzun sözleşmelere rıza gösterilmektedir. Ancak bu sözleşmelerin mahiyeti “al ya da git” şeklinde bir dayatmadan öte değildir. Yahut akıllı bir cihaz aldığı anda kullanıcı kullanım sırasındaki veri depolama taleplerini kabul etmediğinde cihazın pek çok işlevinden mahrum kalmayı da göze almak zorundadır (Zuboff 2021, 68). Gözetleme kapitalizminin kullanıcı aleyhine bir hukuk üzerinden yükseldiğine şüphe yoktur.

Kapitalizmin bu evresinin bir noktasında davranışı tahmin etmektense davranışı şekillendirmenin daha kârlı hâle geldiği anlaşılmıştır (Zuboff 2021, 463-464). Gelişen bilişim teknolojileri daha büyük depolama alanlarını ve depolanan veriler üzerinde daha hızlı analizler yapmayı mümkün kılmıştır. Teknolojik gelişmelerin haricinde insanları gözetlemenin önündeki hukuki engelleri kaldıran siyasi gelişmeler de söz konusudur. Bunların en başında ise, 11 Eylül saldırıları gelmektedir. Dünya süper gücüne yönelik küresel çapta etki uyandıran bu saldırıların ardından bilindiği üzere ABD refleksleri, demokrasi ile güvenlik arasındaki çekişmeli mücadelede güvenlik tarafına doğru kaymaya başlamıştır. Lyon (2003), *11 Eylül Sonrası Gözetim* adlı eserinde saldırı sonrasında yeni saldırıları önleyebilmek adına teknolojinin yardımıyla insanları gözetlemenin devlet nezdinde nasıl kabul edilebilir hatta makbul hâle geldiğini izah etmektedir. “Terörizmle mücadele” faaliyetini birinci gündem maddesi olarak belirleyen Batı devletleri, hevesle gözetleme teknolojilerine sarılmışlardır.

Gözetlemenin yoğunlaşmasının kullanıcılara yönelik faydası ise, çok daha kişisel bir internet deneyimidir. Örneğin kişi, tercih ettiği şarkıları dinledikçe uygulama, o tür müzikler dinleyen başka kullanıcıların sevdiği ancak o tekil kullanıcının henüz dinlememiş olduğu şarkıları önermektedir. Neredeyse bütün sosyal medya algoritmalarının temelinde bu mantık yatmaktadır ve amaç kullanıcıyı daha uzun süre ağ içerisinde tutmak dolayısıyla onun veri havuzuna daha fazla katkı vermesini sağlamaktır.

Çağatay ve Güven (2024), çalışmalarında yeni düzenin vatandaşı belli kategorilere göre dijital ortamda sınıflandırdığını ve artık vatandaş tanımından ziyade datadaş tanımının daha doğru olacağını iddia etmektedirler. Aynı çalışma Rusya, Çin gibi ülkelerde siyasal iktidarın gözetleme teknolojileri aracılığıyla totaliter bir yönetim ihtimaline ne şekilde kapı araladığını da uygulamalarla ortaya koymaktadır. Calzada (2018) ise, yaşanan teknolojik gelişmelerin özellikle yerel yönetim ölçeğinde bundan önceki bakış açısını tamamen değiştireceğini iddia etmektedir. Estonya ve İspanya'nın Bask bölgesindeki örnek

olaylarını çalışmasına taşıyan araştırmacı, tamamen algoritmalara dayalı yeni bir şehir yönetim biçiminin doğduğunu iddia etmektedir. Bu değişimin ise, klasik anlamdaki ulus-devlet vatandaş ilişkisini parçalayacağını ve daha mikro ölçekli algoritmik ulusların ortaya çıkacağını iddia etmektedir.

Varoufakis (2023) ise *Technofeudalism* adlı eserinde, gelişmelerin etkisini farklı ve daha radikal bir perspektiften değerlendirmektedir. Varoufakis için yaşanan gelişmeler artık kapitalizmin sonunu getirmiş ve tekno feodalizm adı verilen yeni bir sisteme geçilmiştir. Bu sistem adından anlaşılacağı üzere feodal düzenin teknolojik bir versiyonuna benzemektedir. Toprak beylerinin yerini devasa teknoloji şirketleri almıştır. Yeni aristokratlar dijital toprakları (siber uzayı) yönetmektedirler ve onlar için çalışan serflerin (kullanıcılar) faaliyetlerinden ortaya çıkan verileri onlar farkında dahi olmadan depolayıp kullanmaktadır. Varoufakis'in çalışması da Zuboff'un gözetleme kapitalizmi gibi büyük verinin ekonomik değerinin keşfedilmesi ile yaşanan değişimi analizinin merkezine oturtmaktadır.

Bu çalışmalar incelendiğinde tüm araştırmacıların dünyanın büyük bir değişimin içinde olduğundan şüphe etmediği görülmektedir. Bekleneceği üzere dönüşümün derinliği ve isimlendirmesi konusunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Ancak tüm çalışmalarda insanın hizmetine sunulduğunda katılımcı demokrasi, ifade özgürlüğü, şeffaflık umutlarını yeşerten bir icat olan internetin çeyrek asır sonra totalitarizme teknolojik altyapı sağlayan bir araca dönüşmüş olmasından duyulan hayal kırıklığı hissedilmektedir. Mezkûr dönüşümden sosyal bilimlerin nasıl etkilendiği/etkileneceği ise, özellikle Türkçe literatürde fazlaca ele alınmamıştır. Ancak sosyal bilimlerin vücut bulmasını sağlayan ihtiyaca cevap veren yeni bir odak söz konusudur. Tüketici eğilimleri, siyasi tercihler, öğrenme analitiği, toplumsal hareketler gibi çok geniş bir yelpazede büyük veri analizi, sosyal bilim araştırmalarından çok daha faydalı olabilir. İnsanlık; toplumsal gerçekliği anlamak için en iyi yolun, veri toplama ve verileri mühendislerin gözetiminde çeşitli matematiksel yöntemlerle analiz etme sürecine dönüştüğü bir tarihsel koridorda olabilir.

3. Dijital Çağda Sosyal Bilimler: Kanonlaşma ve İşlev Kaybı

Sosyal bilim disiplinlerinin her birini özne olarak tahayyül edersek üniversite çatısı altında örgütlenmelerinin mutlaka disiplinler üzerine olumlu ve olumsuz etkileri olacaktır. Zira yapı ve özne karşılıklı olarak birbirini etkileyen unsurlardır. Bu anlamda sosyal bilimlerdeki belki de en büyük etki, zamanla disiplinlerin kemikleşmesi ve kanonik eserler külliyatı oluşarak aracın amaç hâline gelmesidir.

Bir bilim disiplininde kanonik eser; o disiplinin temel ilkelerini açıklayan, alandaki araştırmacılar tarafından geniş kabul görmüş, genellikle disiplinin öncü ve/veya kurucu isimleri tarafından yazılmış eserlerdir. Alanın öğrencileri ve araştırmacılarının kanonik eserleri mutlaka okuması gerektiği kabul edilir. Kanonlaşma süreci disiplinler için son derece önemlidir zira bir disiplin kendisini kurucu metinler, referans noktaları ile var eder. Ancak kanonik eser külliyyatının ortaya çıkması aynı zamanda disiplinin kemikleşmeye başladığını gösteren unsurlardan en önemlisidir. Türkçe literatürde kanonik eserlerin oluşumu ve kabulü konusu genellikle edebiyat ve sanat alanlarında incelenmiştir (Çıçla 2007; Çelik 2019; Langfeld 2023). Sosyal bilimlerdeki kanonlaşma üzerine neredeyse hiç araştırma bulunmamaktadır.

Kanonik eserlerin ortaya çıkması bilim dalı için son derece önemlidir. Ancak ilerleyen yıllarda alandaki bilginin kemikleşmesi ve araştırmacıların güncel meseleler ile ilgilenmeme pahasına kanonik eserler üzerine uzmanlaşma çabası, en büyük dezavantajlarından (Schögler 2018, 68). Sosyal bilimlerdeki kanonlaşma süreçleri üzerine uluslararası literatürde pek çok çalışma bulunabilir. Gordon (2016), disiplinlerin çöküşünü konu aldığı çalışmasında kendi mesleki deneyimlerini de aktararak eğitim felsefesi alanındaki kemikleşmenin yarattığı sorunlar ve çözüm önerilerini tartışmaktadır. Bu konudaki eserlerin ortak vurgusu, bir disiplinde kanonik külliyyatın ortaya çıkmasının araştırmacıları gerçek hayattan ve ampirik gözlemden koparmak gibi bir sonucunun olduğudur (Guzman, vd. 2023). Durkheim'in *İntihar* eseri şüphesiz ki sosyoloji alanının kanonları arasındadır. Lakin Durkheim'in bu eseri kaleme alırken temel motivasyonu disipline bir kanon bırakmak değil hayatı teoriye dökülmektir.⁵ Kendisi, ampirik gözlemler neticesinde o zamana kadar tamamen psikolojik ve bireysel bir eylem olarak görülen intiharın toplumsal altyapısını araştırmaktadır. 21. yüzyıla gelindiğinde ise, sadece Durkheim'in ne yazdığını bilmek akademik yolculukta bazı payeleri alabilmek için yeterli olur hâle gelmiştir. Elbette burada Durkheim sadece bir örnektir. Her disiplin kendi kanonlarını üretir. Bunun haricinde kanonların zamanın şartlarına göre yorumlanması alan için zenginliktir. Ancak burada anlatılmaya çalışılan, bizatihi bir düşünürü bilmenin kendisinin amaç hâline gelmesidir. Bu yaşandığında bir disiplinde araç, amaç hâlini almıştır. Metin, sosyal bilimin inşa sürecinde var olan asli işlevi yani gerçekliği

5 Zira bu eseri yazarken böyle bir disiplinin var olup olmadığı bile tartışmalıdır. *İntihar*'ı yazdığı yıllarda Durkheim, Bordeaux Üniversitesinde sosyal bilimler ve pedagoji bölümünde çalışmaktadır ve kendisi hayatı boyunca hiçbir zaman sosyoloji bölümünde çalışmamıştır çünkü Durkheim, öldüğünde dahi sosyoloji bölümü üniversitelerde bağımsız bir disiplin olarak yaygınlaşmış değildir.

anlamak amacıyla okunmaz. Skolastik üniversiteyi hatırlatırcasına metni okumuş olmak ana gaye hâline gelmiştir. Artık müçtehitlikten mukallitliğe doğru giden süreç tamamlanmıştır.

Üniversite çatısı altında örgütlenmenin bir diğer sonucu ise, disiplinler arası katı sınırların çizilmiş olmasıdır. Bugün gelinen noktada sosyal bilim-ler için disiplinler arası çalışmaların, farklı disiplinlerin sınırlarını ihlal eden çalışmaların teşvik edilmesi sık görülen fakat oldukça yeni bir gelişmedir. Wallerstein (2003, 453), sosyal bilimlerin kendi teritoryalarını koruma gü-düsünün 1990 öncesine kadar çok daha güçlü olduğunu vurgulamaktadır. Hâlbuki bu sınırlar insan kurgusundan ibarettir. Gerçek hayatta insan; ekono-mik, siyasal ve toplumsal alanlarda birbirinden tamamen bağımsız üç farklı davranış örüntüsü geliştirmez. Hayat bir bütün hâlinde durmaksızın akıttır. Hatta Wallerstein (2003, 455), 21. yüzyılda sosyal bilim adında tek bir disiplin olsaydı ve onu bugün parçalara bölecek olsaydık çok daha farklı kapsamı olan disiplinlerin ortaya çıkacağını da iddia etmektedir.

Kürsüleşmek ve kürsü sınırlarına sıkı sıkıya bağlılık dünyayı dar bir açı-dan görmeye sebep olur. Sosyal bilimlerin yeniden yapılanması üzerine say-gın araştırmacıların katıldığı Gülbenkian Komisyonu'nda (2003, 1-2) mev-cut sınırların küresel sistemi idrak edebilecek bütüncül bir bakış açısı ortaya koymayı imkânsız hâle getirdiği vurgulanmaktadır. Bunun yanında sınırla-rın kemikleşmesi, alan içerisinde ortaya çıkan kanon külliyatına daha fazla gömülmeye de yol açmaktadır. Disiplinler arası sınırların ortaya çıkışı ve alanda üretilen bilginin niteliğine, araştırmacıların bakış açılarına ve bilimsel faaliyetlerine olan etkisi Becher ve Trowler (2001) tarafından kaleme alınan *Academic Tribes and Territories* adlı eserde etraflıca ele alınmaktadır.

Üniversite yapısının sosyal bilimler öznesini etkilediği bir diğer husus ise, son kertede modern araştırma üniversitesinin bir "çıkıtı"ya ulaşma amacını ön-celeyen ve niceliği ön plana alan zihniyetinde yatmaktadır. Bu üniversite tipi serbest piyasa ekonomisinin en şiddetli uygulayıcısı Amerika Birleşik Dev-letleri'ne yayıldığında üniversiteler kâr-zarar hesabı yapan kurumlara dönüş-müştür. Bugün hâlâ ABD'de üniversite yönetimi bu zihniyetle yapılmaktadır. Mühendislik ve temel bilimlerde projeler ve özel sektör iş birlikleri üzerinden son derece efektif sonuçlara ulaşabilen bu yaklaşım, sosyal bilimleri farklı bi-çimde etkileyebilmektedir. İngilizcede publish or perish şeklinde ifade edilen bu anlayış akademisyenin, üniversitedeki pozisyonunu koruyabilmek ve ka-riyerini ileri götürmek için sık sık yayın yapması gerektiğini ifade etmektedir. Anglosakson dünyadan yükselerek akademisyenlerin omuzlarına binen yayın

baskısının özellikle sosyal bilimlerdeki olumsuz etkilerini inceleyen geniş bir literatür oluşmuştur. Berge ve Seeber'ın (2016) akademiye hâkim olan yayınlara da yok ol mantalitesinin nitelikli yayın sayısını hangi mekanizmalarla azalttığını ortaya koymaktadır. Clark'ın (2006) çalışması, modern araştırma üniversitesi kavramının kökenine odaklanmaktadır. Yapının temelinde var olan “çıkıtı odaklı” bakış açısının zaman içerisinde akademik kültürü nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Akademisyenlere yönelik yayın baskısı kaçınılmaz olarak niceliğin ön plana çıkmasına sebebiyet vermektedir. Kemikleşmenin yaşandığı ve niceliğin giderek önem kazandığı bir yapısal zeminde artık toplumsal gerçekliğe dair uzun soluklu araştırmalara soyunanların daha az olacağını tahmin etmek zor değildir. Bu durum insana dair gerçekliği anlama ihtiyacına cevap verme iddiasındaki iki alternatiften sosyal bilimlerin, veri analizi karşısında mevzi kaybetmesine yol açmaktadır.

Hangisi olduğu fark etmeksizin bilim dalları, boşlukta ortaya çıkan mefhumlar değildir. Belli bir ilişkisellik, konjonktür ve sistem içerisinde var olurlar. İlk bölümde de değinildiği gibi devletin, önceden ihtiyaç duymadığı alanlarda bilgiye muhtaç olması neticesinde sosyal bilimlere başvurması önemli bir ilişkiselliktir. Bugün teknolojinin geldiği noktada sosyal bilimlerin bu ihtiyaca cevap verecek en uygun araç olup olmadığı önemli bir soru işaretidir. Büyük veri analizi, insanların davranış örüntülerini anlamak için daha iyi bir seçenek olarak kendisini göstermektedir. Bunun birkaç sebebi bulunmaktadır. İlk olarak büyük veri, hiçbir araştırmacının ulaşamayacağı ölçekte insan davranışını depolama kabiliyetini barındırmaktadır. 300.000 kişinin yaşadığı bir şehirde %95 güvenilirlikte bir anket yapmak için ulaşmanız gereken görüşmeci sayısı yaklaşık 384 olarak hesaplanmaktadır. Ancak Türkiye'deki sosyal medya kullanıcısı sayısının toplam nüfusa oranı %66-73 bandında hesaplanmaktadır. Bu durumda 384 kişiyle güvenilir anketin yapılabilirdiği şehirdeki seçmenlerin %80'den fazlasının sosyal medyada aktif olarak yer aldığı ve verilerine ulaşılabilirdiği rahatlıkla söylenebilir. Bu oranlar, rekabet edilebilir bir fark gibi görünmemektedir. İkinci olarak araştırmacı, insanların hayatına dışarıdan dâhil olan ve onlara sorular yönelten bir pozisyondadır. Çoğu zaman muhatabın cevaplarının dürüstlüğü tartışma konusu yapılabilir. Ancak sosyal medya uygulamalarının ulaştığı davranışsal verilerde böyle bir sorun bulunmamaktadır. Büyük veri depoları, insanların en mahrem anlarındaki beğenilerini, yorumlarını, tercihlerini, aramalarını, yazım şekillerini, hangi sayfada ne kadar süre geçirdiklerini biriktirmektedir. Elde edilen verinin güvenilirliği hususunda da sosyal bilim araştırmacılarının büyük veri depolarıyla rekabet etmesi mümkün görünmemektedir. Üçüncü

faktör ise, davranışsal verinin sürekliliğidir. Araştırmacı, insana dair herhangi bir konuyu araştırmak istediğinde muhatabının ancak görece olarak kısa vaktini işgal edebilir. Mülakat gerçekleştiriliyorsa en fazla birkaç saat, anket yapılıyorsa otuz dakika gibi bir süre hedef kitle ile doğrudan temas imkânı vardır. Hâlbuki büyük veri depolayıcıları günün her saatinde veri çekmektedirler. Bu sadece sosyal medya uygulamaları için geçerli değildir. Günümüzde ticaret çoğunlukla kartlar üzerinden gerçekleştiği için bankaların dijital deposunda; kişilerin harcama bilgileri, ödeme bilgileri, ürün tercihleri, taksit-peşin ödeme tercihleri, kredi veya finansman kullanım tercihi gibi pek çok iktisadi veri bulunmaktadır. Üstelik bu veriler, bir tüketici tercihi araştırması sırasında yapılan anketin doğruluğu belirsiz cevapları düzeyinde değildir. Her gün, her saat gerçek bilgiyi ihtiva eden veri, depolara dolmaktadır.

Büyük veri analizinin insan faaliyetlerini anlama ve davranışı manipüle etme konusundaki potansiyel üstünlüğü fiiliyatta da kendini göstermiştir. Siyasi seçimlerde sosyal medyadan elde edilen veri yığınlarının seçmen tercihini etkilemek için kullanılması artık alışıla geldik bir uygulama hâlini almıştır. Bunun en meşhur örneği 2016 yılında Donald Trump'ın başkan seçildiği seçimlerde patlayan Cambridge Analytica skandalıdır. Büyük veri analizi neticesinde sosyal medya üzerinden yürütülen propaganda faaliyetlerinin temelinde seçmen üç gruba ayrılmıştır: Trump muhalifleri, kararsızlar ve sandığa gitmeyecek olanlar, Trump yandaşları. Elbette bu kategorizasyonun kendisi, hangi insanın hangi grupta yer aldığı büyük veri analizinin yardımıyla mümkün olmuştur. Ancak mesele burada kalmamış şirket, Trump muhaliflerini sandığa gitmeyerek oy kullanmaktan vazgeçirmeye; kararsızları Trump lehine sandığa sürüklemeye, Trump destekçilerini de konumunu sağlamlaştırmaya yönelik sosyal medya gönderi bombardımanına maruz bırakmıştır (Heawood 2018, 430).

Howard ve Kollanyi (2016) ise, çalışmalarında 2020 yılında yapılan İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden ayrılıp ayrılmamasının oylandığı ve Brexit olarak bilinen referandum sürecindeki bilgisayar destekli propagandaları konu edinmektedir. Kenyalı bir araştırmacı olan Nanjala Nyabola (2018) ise, çalışmasında internet çağının Kenya siyasetini nasıl dönüştürdüğü ve Kenya başkanlık seçimlerindeki etkisini incelemektedir. Arnaudo (2017) Bilgisayarlı Propaganda Araştırma Projesi⁶ adlı bir proje kapsamında hazırladığı raporda Brezilya seçimlerinde sosyal medya üzerinden yapılan propagandayı ve dijital mesajlaşma uygulamaları üzerinden yapılan siyasi konuşmalarda

6 Computational Propaganda Research Project.

bot hesapların yanlış bilgi yayma konusundaki faaliyetlerini araştırmasının merkezine yerleştirmiştir.

Patlayan skandallar ve yayınlanan araştırmalar göstermektedir ki büyük veri analizi sayesinde siyasi davranışı manipüle etme teşebbüsleri her geçen yıl daha da artmaktadır. Ekonomik alanda ise, tüketici tercihlerini manipüle etmek hususunda çok daha yoğun bir faaliyet buna paralel olarak da akademik anlamda çok daha geniş bir literatür ile karşılaşılmaktadır. İlk baskısı 2011 yılında yapılan *Data Mining Concepts and Techniques* başlıklı ders kitabı, spesifik olarak veri madenciliği ve elde edilen veri neticesinde tüketici davranışlarını anlama, geleceğe yönelik doğru öngörülerde bulunma ve davranışları etkileme üzerine yazılmıştır (Han, Kamber ve Pei 2012). Kitabın hedef kitlesinin işletme, pazarlama bölümleri değil bilgisayar mühendisliği, bilişim sistemleri, istatistik gibi teknik bölümler olması dikkate şayandır. Siegel ve Davenport (2013) tarafından kaleme alınan kitap ise, büyük verinin şirketler tarafından tüketici davranışlarını etkilemek adına nasıl kullanıldığını detaylı biçimde ele almaktadır.

Büyük veri analizi neticesinde insan davranışını anlamlandırma ve manipüle etme üzerine yayımlanmış akademik veri çok daha geniş biçimde ele alınabilir. Çalışmanın sınırlılığı gereği burada noktalamak durumundayız. 2000 sonrası konjonktürde sosyal bilimlerin modern devlet açısından işlevi, üniversite bünyesindeki önemi ve ideolojik konumlanmasına yönelik mülazazalar ise, sonuç bölümüne bırakılmıştır.

Sonuç

Kısa tarihi incelendiğinde sosyal bilimlerin temelde iki işlev üzerinden yükseldiği rahatlıkla görülebilir. İlki insanın siyasal, ekonomik ve toplumsal davranışını mikro ve makro ölçekte anlayarak modern devlete bilgi üretmek; ikincisi ise, ideolojik meşruiyet üretmektir. Nitekim Gramsci'nin organik aydın kavramı, sosyal bilimlerin ikinci işlevini anlamak için son derece faydalıdır. Elbette zaman içerisinde yan işlevler mutlaka kazanmıştır, ikisinden başka hiçbir işlevinin olmadığı iddia edilemez. Ancak bu disiplinlerin var olma sebebi bu iki pragmatik nedenden kaynaklanmaktadır.

21. yüzyıla gelindiğinde ise, sosyal bilimlerin kendisini var eden işlevleri üç farklı cihetten tehdit altındadır: Yapısal, ideolojik ve teknolojik. Yapısal tehdit disiplinlerin çatısı altında örgütlendiği üniversite kurumundan kaynaklanmaktadır. Disiplinler arası sınırların kemikleşmesi, her bölümün kendi kanon külliyatını ortaya çıkarması, akademisyenler üzerinde yayın baskısı ve üniversite sayısının artışı gibi etmenler birleşince ortaya gerçek

hayatı anlama çabasından uzaklaşmış, kendi tarihine gömülmüş ve tamamen niceliğe odaklı “yayın için yayın” yapan bir kitle çıkmıştır. Sosyal bilimlerin özünde var olan gerçek hayatı, toplumu, devleti, ekonomik işleyişi anlayarak onları açıklayan teoriler geliştirme işlevi arka plana itilmiş ve çeşitli prosedürleri yerine getirerek (çoğu zaman bu prosedürlerin akademik ayağı artık kanonlara dair ikincil eserleri okumaktan ibarettir) akademik payeler alınan bir oyun/müsamere düzeyine indirilmiştir.

Teknolojik tehdit ise; gözetleme kapitalizminin, insan eylemlerini anlama vazifesini sosyal bilimcilerden alarak teknik analize kaydırmasında yatmaktadır. Sosyal bilimlerin varlığına ve meşruiyetine yöneltmiş en büyük tehdidin bu olduğu söylenebilir. Teknoloji, bu disiplinleri var eden en mühim işlevi mühendislerin daha iyi ifa etmesini sağlamakta, sosyal bilimlerin özgün alanını daraltmakta ve onları bu bağlamda işlevsizleştirmektedir.

İdeolojik tehdit ise, Soğuk Savaş sonrası tek kutuplu dünyada hâkim olan liberal demokrasinin artık kendini meşrulaştıracak bir organik aydın kitlesine eskisi kadar muhtaç olmamasıdır. Özellikle ABD üniversitelerinde woke culture, gender studies, LGBT/Queer studies gibi en temel biyolojik kanunları dahi yok sayan nevezuhur sosyal bilim disiplin ve yaklaşımlarının yükselmesi ile işlevsiz kalan kürsülerin kendisine yeni var olma gayeleri araması arasındaki ilişkinin sorgulanmaya değer olduğunu düşünüyorum.

Yaşanan tüm gelişmeler ve ortaya çıkan tehditler mukallit sosyal bilimler çağının habercisi olabilir. Teknolojik gelişmeler, “Sosyal bilimcileri, kendi tarihine ve kanonlarına gömülmüş manastır rahiplerinden ayıran nedir?” sorusunu, her geçen yıl cevaplanması daha da zor hâle getirmektedir.

Kaynakça

- Arnaudo, D. Computational Propaganda in Brazil: Social Bots During Elections. *Computational Propaganda Research Project Oxford*, 2017: 2-38.
- Becher, T., Trowler, Paul. (2001). *Academic Tribes and Territories: Intellectual Enquiry and the Cultures of Discipline*. Milton Keynes: Open University Press.
- Berg, M., Seeber, B. (2016). *The Slow Professor: Challenging the Culture of Speed in the Academy*. Toronto: University of Toronto Press.
- Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: Savaş Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet Üzerine College de France Dersleri (1989-1992)*. Çev. Aslı Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braudel, F. (1983). *Civilization and Capitalism 15th - 18th Century Volume II The Wheels of Commerce*. London: Book Club Associate.

- Calzada, I. (2018). 'Algorithmic Nations': Seeing Like a City-Regional and Techno-Political Conceptual Assemblage. *Regional Studies, Regional Science*, 2018: 267-289.
- Cevizci, A., (2017). *Aydınlanma Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Clark, W. (2006). *Academic Charisma and the Origins of the Research University*. Chicago: University of Chicago Press.
- CNN. 2006. https://money.cnn.com/2006/10/09/technology/googleyoutube_deal/ (erişildi: Ağustos 28, 2024).
- CNN. 2014. <https://money.cnn.com/2014/02/19/technology/social/facebook-whatsapp/> (erişildi: Ağustos 28, 2024).
- Collins, R. (2020). *Dünya Felsefe Tarihinin Oluşumu: Filozoflar Birbirlerini Nasıl Etkiledi?* Çev. Tufan Göbekçin. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- . (2015). *Sosyolojide Dört Ana Gelenek*. Çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Çağatay, N. B., Güven, A. (2024). Gözetim Kapitalizminin Yeni Yerel Yönetimleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2024, 251-280.
- Çelik, T. (2019). Edebiyat Öğretiminde Muhafazakâr Kanon. *Folklor/Edebiyat*, 2019, 95-132.
- Çıkla, S. (2007). Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanunu. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 2007, 25-46.
- Doğan, K., Arslantekin, S. (2016). Büyük Veri: Önemi, Yapısı ve Günümüzdeki Durumu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2016, 15-36.
- Elias, N. (2004a). *Uygartık Süreci Cilt I*. Çev. Ender Ateşman. İstanbul: İletişim Yayınları.
- . (2004b). *Uygartık Süreci Cilt II*. Çev. Erol Özbek. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Escobar, A. (1995). *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World*. Princeton: Princeton University Press.
- Fukuyama, F. (2023). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*. Çev. Veysel Tekelioğlu. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Gordon, L. (2016). *Disciplinary Decadence*. New York: Routledge.
- Guzman, C., Silver, D., Döpking, L., Underwood, L., Parker, S. (2023). Toward a Historical Sociology of Canonization: Comparing the Development of Sociological Theory in the English-, German-, and French-Language Contexts since the 1950s. *European Journal of Sociology*, 2023: 259-302.
- Gülbenkian Komisyonu. (2003). *Sosyal Bilimleri Açın Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, J., Kamber, M., Pei, J. (2012). *Data Mining Concepts and Techniques*. Waltham: Morgan Kaufmann Publishers.
- Heewood, J. (2018). Pseudo-Public Political Speech: Democratic Implications of the Cambridge Analytica Scandal. *Information Polity*, 2018, 429-434.
- Hofmann, E. (2015). Big Data and Supply Chain Decisions: The Impact of Volume, Variety and Velocity Properties on the Bullwhip Effect. *International Journal of Production Research*, 2015, 5108-5126.
- Howard, P., Kollanyi, B. (2016). Bots, #Strongerin, and #Brexit: Computational Propaganda During the UK-EU Referendum. *SSRN*, 2016: 1-6.
- Innis, H. (2007). *İmparatorluk ve İletişim Araçları*. İstanbul: Ütopya Yayınevi.

- Moore, Jr, B. (2011). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*. Çev. Şirin Tekeli. Ankara: İmge Kitabevi.
- Stocking, Jr., G. (1982). *Race, Culture, and Evolution Essays in the History of Anthropology*. Chicago: Chicago University Press.
- Kalkan, M. (2019). Humboldt İdealinden Günümüze Alman Üniversite Zihniyeti. *Düşünce Dergisi*, 2019, 143-153.
- Kenan, S. (2015). Modern Üniversitenin Oluşum Süreci.» *Osmanlı Araştırmaları*, 2015: 333-367.
- Köse, H. (2020). Teknik Belirlenimci Medya Kültürü Bağlamında Dijital Gerçeklik-Veri-Anlam İlişkisi Üzerine Epistemik Bir Tartışma. *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 2020: 7-29.
- Langfeld, G. (2023). Sanat Tarihinde Kanon: Kavramlar ve Yaklaşımlar. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2023: 1-12.
- Leedham-Green, E. (1996). *A Concise History of the University of Cambridge*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lewis, D. (1973). Anthropology and Colonialism. *Current Anthropology*, 1973: 581-602.
- Lyon, D. (2003). *Surveillance After September 11*. Cambridge: Polity Press.
- Martinich, A. (1999). *Hobbes A Biography*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nyabola, N. (2018). *Digital Democracy, Analogue Politics How the Internet Era is Transforming Politics in Kenya*. Londra: Bloomsbury Publishing.
- Perkin, H. (2007). History of Universities.» *International Handbook of Higher Education* İçinde, Forest J., Altbach, P. 159-207. Dordrecht: Springer.
- Pirrenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri*. Çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saygılı, A. (2014). Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014: 185-198.
- Schögler, R. (2018). Translation in the Social Sciences and Humanities: Circulating and Canonizing Knowledge. *Journal of Comparative Poetics*, 2018: 62-90.
- Siegel, E., Davenport, T. (2013). *Predictive Analytics: The Power to Predict Who Will Click, Buy, Lie, or Die*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Statista. 2024. <https://www.statista.com/statistics/269615/social-network-penetration-by-region/> (erişildi: Ağustos 26, 2024).
- Şenel, A. (2006). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erdoğan Tarakçı, İ., Baş, M. (2018). Post-Truth Medya ve Tüketici Davranışlarına Etkisi: "Genç Yetişkinler" Üzerine Keşifsel Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2018: 1110-1122.
- Tilly, C. (2001). *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Çeviren Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tosh, J. (2002). *The Pursuit of History: Aims, Methods and New Directions in the Study of Modern History*. Essex: Pearson Education,
- Varoufakis, Y. (2023). *Techno-Feudalism What Killed Capitalism*. Penguin Random House.
- Wallerstein, I. (2003). Anthropology, Sociology, and Other Dubious Disciplines. *Current Anthropology* 44, no. 4, 2003, 453-465.
- . (2011). *Dünya-Sistemleri Analizi Bir Giriş*. Çev. Abadoğlu, E., Ersoy, N. İstanbul: BGST Yayınları.

- . (2014). *Modern Dünya Sistemi 4*. Çev. Boyacı, L. İstanbul: Yarn Yayınclık.
- Wikipedia*. 2024. <https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:About> (erişildi: Ağustos 30, 2024).
- Wilkinson, D., Thelwall, M. (2010). Social Network Site Changes Over Time: The Case of MySpace. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 2010: 2311-2323.
- Zuboff, S. (2021). *Gözetleme Kapitalizmi Çağı*. Çev. Uzunçelebi, T. İstanbul: Okuyan Us Yayınları.